

Т. О. Цимбалістий,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
Тернопільського національного
економічного університету*

Конституційний суд як орган конституційного контролю

Будучи центральним елементом системи правової охорони конституції конституційний контроль являє собою передбачену законодавством діяльність уповноважених державних органів, яка полягає у перевірці та оцінці відповідності правових актів конституції та в усуненні встановлених невідповідностей шляхом застосування різних юридичних засобів (скасування, зупинення дії акта, право вето тощо)[1, с. 7]. Конституційний контроль є специфічною функцією компетентних державних органів щодо забезпечення верховенства конституції, її прямої дії в діяльності суб'єктів суспільних відносин [2, с. 25]. Тим самим можна констатувати, що конституційний контроль є функцією влади у правовій державі.

Конституційний контроль може бути позасудовим або судовим. Позасудовий конституційний контроль здійснюється органами державної влади загальної компетенції (парламентом, главою держави, урядом) у формі реалізації відповідних повноважень у сфері правової охорони конституції з метою гарантування її верховенства. Для здійснення контрольних повноважень відповідними органами можуть створюватися спеціальні допоміжні органи (парламентський омбудсмен, комісії, комітети тощо).

Судовий конституційний контроль поділяється на неспеціалізований, тобто такий, що здійснюється судами загальної юрисдикції, або спеціалізований – коли він здійснюється спеціально створюваними судовими органами – конституційними судами. Інколи конституційний контроль здійснюється так званими квазісудовими органами, наприклад, Конституційною Радою у Франції.

В науці конституційного права поняття “конституційний контроль” вживається у широкому і вузькому розумінні. В першому випадку конституційний контроль – це діяльність всіх державних органів, що здійснюють повноваження у сфері забезпечення верховенства конституції. У вузькому розумінні під конституційним контролем розуміють відповідну діяльність лише спеціалізованих органів конституційного контролю.

Конституційний контроль подібний до конституційного нагляду. Проте якщо прийняті в результаті здійснення конституційного контролю рішення є юридично обов’язковими, остаточними і мають наслідком скасування неконституційного акта чи окремих його положень, то при здійсненні конституційного нагляду акти органу, що його здійснює, мають рекомендаційне значення і не тягнуть за собою втрати чинності відповідного акту. Прикладом здійснення конституційного нагляду може бути діяльність Комітету конституційного нагляду в СРСР.

Об’єктами конституційного контролю є діяльність чи акти відповідних суб’єктів (органів, посадових осіб, об’єднань тощо). Перелік об’єктів конституційного контролю визначається законодавством відповідних держав по-різному. Загалом об’єктами конституційного контролю, що здійснюється конституційними судами, в зарубіжних країнах є: акти парламенту (закони, регламенти тощо); акти глав держав; акти органів виконавчої влади (уряду, рідше - центральних і місцевих органів виконавчої влади); акти органів суб’єктів федерації; спори про компетенцію (між вищими органами влади, центральними і місцевими органами влади, суб’єктами федерації і державою загалом тощо); акти судових органів, органів прокуратури; міжнародні договори; діяльність політичних партій та інших об’єднань громадян; дотримання законодавства про вибори і референдум.

Функція конституційного контролю є основною в діяльності Конституційного Суду України, вона виражає його основне призначення. Тому закономірно, що саме цей напрям діяльності Конституційного Суду України є найоб’ємнішим за змістом і формами. Функція конституційного

контролю реалізується Конституційним Судом України у наступних його повноваженнях:

1) вирішенні питань про відповідність Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, а також правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (стаття 150 Конституції України). Це повноваження характеризує Конституційний Суд України власне як суд, тобто орган судової влади, уповноважений розглядати і вирішувати юрисдикційні спори і скасовувати відповідні акти законодавства, визнаючи їх неконституційними. Тому при здійсненні цього повноваження Конституційний Суд України одночасно виступає як орган конституційного контролю і орган конституційного правосуддя;

2) наданні висновку про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди та їх обов'язковість (стаття 151 Конституції України);

3) наданні висновку щодо додержання процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту (стаття 151 Конституції України);

4) наданні висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України (стаття 159 Конституції України);

5) наданні висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України при вирішенні питання про дострокове припинення її повноважень Верховною Радою України (пункт 28 статі 85 Конституції України).

Конституційний контроль є багатогранним явищем. Глибше зрозуміти сутність цього інституту допоможе його класифікація. Конституційний контроль може бути класифікований за наступними критеріями [2, с. 29]:

- за часом здійснення – попередній (превентивний, попереджувальний) і наступний (репресивний) конституційний контроль. При попередньому контролі акт перевіряється до його вступу в силу, наступний контроль поширюється на акти, які набули чинності. Конституційний Суд України в більшості випадків здійснює наступний контроль. Попередній конституційний контроль здійснюється ним лише при наданні висновку про відповідність Конституції України міжнародних договорів України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди та їх обов'язковості і наданні висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України;

- за правовими наслідками – консультативний і постановляючий конституційний контроль. Рішення органу конституційної юрисдикції, прийняте ним в порядку здійснення консультативного конституційного контролю, не є обов'язковим, не тягне безпосередньо юридичних наслідків. При постановляючому конституційному контролі рішення Конституційного Суду про неконституційність акту має наслідком втрату ним чинності.

Конституційний Суд України здійснює лише постановляючий конституційний контроль. Це відповідає загальносвітовим традиціям діяльності органів конституційної юстиції. Консультативний характер рішень притаманний в основному органам конституційного нагляду;

- за обов'язковістю проведення – обов'язковий і факультативний конституційний контроль. При обов'язковому конституційному контролі правовий акт чи діяльність відповідних органів повинні бути перевірені Конституційним Судом на конституційність в силу прямої вказівки на це в законодавстві. Факультативний конституційний контроль полягає не в обов'язковості, а в можливості здійснення відповідної перевірки.

Конституційний Суд України в порядку обов'язкового конституційного контролю перевіряє законопроекти про внесення змін до Конституції України на предмет відповідності вимогам статей 157, 158 Конституції

України, а також додержання процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. У всіх інших випадках здійснюваний Конституційним Судом України контроль є факультативним;

- за способом проведення – абстрактний і конкретний конституційний контроль. Абстрактний контроль означає перевірку конституційності акту поза зв'язком з конкретною справою. Конкретний контроль здійснюється Конституційним Судом України переважно за зверненнями фізичних і юридичних осіб щодо необхідності офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи. У всіх решта випадках використовується абстрактний конституційний контроль. Конкретний конституційний контроль є завжди наступним, адже здійснюється після набуття відповідним актом;

- за підставами перевірки конституційності актів – конституційний контроль змісту актів (матеріальний контроль), за формою акту і способу його прийняття (формальний контроль). Матеріальний контроль означає перевірку відповідності конституції змісту акту. При формальному контролі перевіряється дотримання конституційних вимог щодо процедури видання акту (чи входило видання акту в компетенцію органу, який видав, чи дотримані при цьому процедурні правила, чи в належній формі виданий акт).

Між наведеними видами конституційного контролю спостерігаються визначені взаємозв'язки. Так, попередній контроль, як правило, є консультативним, обов'язковим (рідше факультативним), абстрактним, матеріальним і формальним одночасно. Наступний контроль, як правило, є постановляючим, факультативним, абстрактним чи конкретним, матеріальним або формальним.

Таким чином, конституційний контроль, що здійснюється Конституційним Судом України, є вищою формою конституційного контролю. Це означає, що такий контроль носить спеціалізований, фаховий

характер, а акти, прийняті Конституційним Судом України в результаті здійснення конституційного контролю, за своєю юридичною силою можуть бути умовно прирівняні до Конституції держави [3].

Як правило, конституційний контроль, що здійснюється Конституційним Судом України, є наступним, постановляючим, факультативним, як абстрактним, так і конкретним, матеріальним і формальним. Здійснення таких видів конституційного контролю є гарантією (засобом) забезпечення верховенства Конституції України в національній правовій системі.

Використані джерела:

1. Лунь З. І. Правова охорона конституції: Автореф. дис. здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка.— К., 2004. – 18 с.

2. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс: Учебное пособие для вузов. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 352 с.

3. Детальніше див.: Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні: - К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 200 с.